

LUDWIG WITTGENSTEIN - TRIA DE TEXTOS

A cura de Joan ORDI

Presentem aquí uns quants textos escollits de l'immens llegat de Wittgenstein, cronològicament ordenats, per tal de complementar la seva biografia. No pretenem suplir la confrontació més completa amb els seus temes filosòfics, sinó aportar un inici de fonamentació textual – diguem-ho així –de la tesi que hem defensat en el resum biogràfic: que ni la vida ni l'obra d'aquest pensador no es poden comprendre cabalment si no les referim a l'horitzó transcendent sobre el qual projectava el sentit de la seva aventura humana. Totes les traduccions són nostres.

(1914-1916) Els *Diaries secrets* 1914-1916¹ contenen confessions molt honestes de les conviccions més profundes de Wittgenstein. En seleccionem les següents entrades:

Una sola cosa és necessària: poder contemplar tot el que a un li passa. RECOLLIR-SE! Que Déu m'ajudi! (25.8.14)

Si ara tot s'hagués d'acabar per a mi, tant de bo que tingui una bona mort, sense desmerèixer de mi mateix. Tant de bo que no em perdi a mi mateix. (13.9.14)

Sóc certament lliure gràcies a l'Esperit, però l'Esperit m'ha abandonat! (21.9.14)

Que l'Esperit em doni força! (28.9.14)

Faci's la teva voluntat. (30.9.14)

Déu és amb mi! (12.10.14)

Només no oblidar-se de Déu. (2.12.14)

Certament, el cristianisme és l'únic camí *segur* cap a la felicitat. I què, però, si hom menyspreés aquesta felicitat?! No podria ser millor enfonsar-se, infeliç, en una lluita desesperançada contra el món exterior? Però una vida així està mancada de sentit. Ara bé, per què no dur una vida mancada de sentit? És això indigne? Com lliga això

---

¹ Ludwig WITTGENSTEIN, *Geheime Tagebücher 1914-1916* (herausgegeben und kommentiert von Wilhelm Baum, Vorwort von Hans Albert), Wien: Turia & Kant 1991; versió castellana: *Diarios secretos* (edició de Wilhelm Baum, traducció d'Andrés Sánchez Pascual, *Cuadernos de guerra* de Isidoro Reguera), edició bilingüe alemany-castellà, Madrid: Alianza, «Ensayo» 068, 1998; 1a edició a “Alianza Universidad”: 1991.

amb el punt de vista estrictament solipsista? Però, què puc fer jo per no perdre la meua vida? Haig de ser conscient sempre d'ell – sempre de l'Esperit. (8.12.14)

Encara no encerto a complir amb el meu deure simplement perquè és el meu deure, ni a reservar tota la meua persona per la vida espiritual. [...] Com haig de viure, doncs, per reeixir a cada moment? Viure en allò que és bo i bell, fins que la vida s'acabi per ella mateixa. (7.10.14)

Que Déu em faci millor! Llavors també estaré més alegre. (20.4.16)

Només Déu necessita l'home. (30.4.16)

Potser la proximitat de la mort em porti la llum de la vida. Que Déu m'il·lumini! Sóc un cuc, però per obra de Déu esdevinc persona. Que Déu m'assisteixi. Amén. (4.5.16)

Viu en la pau interior! Com arribes, però, a la pau interior? NOMÉS en la mesura en què duc una vida agradable a Déu! Només així és possible suportar la vida. (6.5.16)

“Tot ho comprèn el cor creient.” (8.5.16)

Només la mort dóna a la vida la seva significació. (9.5.16)

En el perill, Ell [Déu] no m'abandonarà!! (10.5.16)

(1915-1916) Durant la seva experiència militar a la Primera Guerra Mundial, Wittgenstein escrivia els *Diaris secrets* de forma paral·lela a les anotacions que mostren el seu progrés filosòfic vers el *Tractatus*. Aquests *Diaris filosòfics 1914-1916*² també contenen alguna reflexió més «transcendental». El tercer text que reproduïm és, al respecte, una pàgina preciosa:

L'impuls vers allò que és místic prové de la insatisfacció dels nostres desigs per la ciència. *Sentim* que, fins i tot un cop resoltes totes les *possibles* qüestions científiques, *el nostre problema encara no ha estat tocat ni de bon tros*. Òbviament, llavors ja no resta cap altra qüestió; i justament això és la resposta. (25.5.15)

“Però, no podria haver-hi quelcom que no es deixés expressar a través d'una *proposició* (i tampoc no hi ha cap objecte)?” Llavors això justament ja no es deixaria expressar a través del *llenguatge*; i nosaltres ja no podem *preguntar* per això.

Què si hi ha quelcom fora dels *fets*? Que les nostres proposicions no són capaces d'expressar? Però tenim certament, per exemple, les *coses*, i *no sentim de cap manera el desig* d'expressar-les en proposicions.

Allò que no es deixa expressar, no ho expressem. I com volem *preguntar* si es deixa expressar ALLÒ que no es deixa EXPRESSAR?

No hi ha cap àmbit fora dels fets? (27.5.15)

Què sé sobre Déu i la finalitat de la vida?

Sé que aquest món existeix.

Que estic situat en ell com el meu ull en el seu camp visual.

Que hi ha en ell quelcom de problemàtic que anomenem el seu sentit.

Que aquest sentit no radica en ell, sinó fora d'ell.

---

² Ludwig WITTGENSTEIN, *Notebooks 1914-1916* (edited by G. H. von Wright and G. E. M. Anscombe with an English Translation by G. E. M. Anscombe, Index prepared by E. D. Klemke), Oxford: Basil Blackwell 1961, ²1979, edició bilingüe alemany-anglès, text alemany idèntic al dels “Schriften I”; versió castellana: *Diario filosófico (1914-1916)* (traducció de Jacobo Muñoz e Isidoro Reguera), Barcelona: Ariel 1982

Que la vida és el món. [cf. Tr 5.621]
Que la meva voluntat penetra el món.
Que la meva voluntat és bona o dolenta.
Que, per tant, bé i mal estan connectats d'alguna manera amb el sentit de la vida.
El sentit de la vida, o sigui, el sentit del món, podem anomenar-lo Déu.
I connectar amb això la comparança de Déu com un Pare.
La pregària és pensar en el sentit de la vida.
No puc dirigir els esdeveniments del món d'acord amb la meva voluntat, sinó que sóc totalment impotent.
Només puc fer-me independent del món – i, per tant, en un cert sentit tanmateix dominar-lo – en la mesura en què renuncio a influir en els esdeveniments. (11.6.16)

Però, es pot viure de tal manera que la vida deixi de ser problemàtica? Que es *visqui* en allò que és etern i no en el temps? (6.7.16)

Creure en un Déu vol dir comprendre la qüestió del sentit de la vida.
Creure en un Déu vol dir veure que amb els fets del món no n'hi ha prou.
Creure en un Déu vol dir que la vida té un sentit.
Sóc feliç o desgraciat: això és tot. Es pot dir: no existeix el bé i el mal.
Qui és feliç no ha de tenir cap por. Ni tan sols de la mort.
La por a la mort és el millor signe d'una vida falsa, val a dir, dolenta.
Per suposat que és correcte dir: la consciència és la veu de Déu.
Viu feliç! (8.7.16)

(1917) En carta a Paul Engelmann de l'any 1917, Wittgenstein afirma la unió entre l'ideal d'autosuperació ètica i la reflexió filosòfica:

Si hom no s'esforça a expressar l'inexpressable, no es perd *res*. Sinó que l'inexpressable està *contingut* – inexpressadament – en allò que és expressat!³

(1918) Malgrat que en el *Tractatus logico-philosophicus*⁴ Wittgenstein es va autoaplicar la navalla de la contenció amb més exigència que en els diaris previs, es podrien reproduir força textos d'aquesta obra magna sobre la relació entre el transcendent i l'esfera del que és ètic-estètic-místic. Siguin suficients, però, els següents:

El llibre tracta dels problemes filosòfics i mostra – tal com crec – que el plantejament d'aquests problemes descansa en la mala comprensió de la lògica del nostre llenguatge. Hom podria aferrar potser tot el sentit del llibre amb les paraules: el que en principi es deixa dir, es deixa dir clarament; i sobre allò de què no es pot parlar, hom ha de callar. (TLP, pròleg)

El llibre vol, per tant, traçar un límit al pensar, o més aviat – no al pensar, sinó a l'expressió dels pensaments: car per traçar un límit al pensar, hauríem de poder pensar els dos costats d'aquest límit (hauríem, per tant, de poder pensar el que no es deixa pensar). (TLP, pròleg)

---

³ Ludwig WITTGENSTEIN, *Briefwechsel mit B. Russell, G. E. Moore, J. M. Keynes, F. P. Ramsey, W. Eccles, P. Engelmann und L. von Ficker* (herausgegeben von B. F. McGuinness und G. H. von Wright), Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag 1980, p. 78; carta de 9 d'abril de 1917, versió castellana parcial a: *Cartas a Russell, Keynes y Moore* (versión española de Néstor Míguez), Madrid: Taurus 1979.

⁴ Citem per la nostra versió: Ludwig WITTGENSTEIN, *Tractatus logico-philosophicus* (traducció al català i edició crítica a cura de Joan Ordi Fernández), Barcelona: Societat Catalana de Filosofia – Institut d'Estudis Catalans 2005; 2n paràgraf del pròleg. Referència abreujada: TLP.

La filosofia no és cap de les ciències naturals.

(La paraula «filosofia» ha de significar alguna cosa que estigui per damunt o sota, però no al costat de les ciències naturals.) (TLP 4.111)

Allò que no podem pensar, no podem pensar-ho; per tant, tampoc no podem *dir* el que no podem pensar. (TLP 5.61)

Que el món és *el meu món* es mostra en això: que els límits del llenguatge (de l'únic llenguatge que jo comprenc) signifiquen els límits *del meu* món. (TLP 5.62)

El sentit del món ha de trobar-se fora d'ell. En el món tot és com és i tot succeeix com succeeix; no hi ha *en* ell cap valor – i si n'hi hagués, no tindria cap valor.

Si hi ha un valor que tingui valor, llavors ha de trobar-se fora de tot succeir i de tot ser-així. Car tot succeir i ser-així és casual.

Allò que ho fa no-casual, no es pot trobar *en* el món, car altrament això tornaria a ser casual.

Ha de trobar-se fora del món. (TLP 6.41)

És clar que l'ètica no es deixa expressar.

L'ètica és transcendental.

(Ètica i estètica són u.) (TLP 6.421)

La solució de l'enigma de la vida en l'espai i el temps es troba *fora* de l'espai i del temps.

(No són problemes de la ciència natural els que s'han de solucionar.) (TLP 6.4312)

La contemplació del món *sub specie aeterni* és la seva contemplació com un tot – limitat –.

La sensació del món com un tot limitat és allò que és místic. (TLP 6.45)

Tenim la sensació que fins i tot quan totes les *possibles* preguntes científiques han estat contestades, els nostres problemes vitals encara no han estat gens tocats. Ben cert, llavors ja no resta, justament, cap més pregunta; i precisament això és la resposta. (TLP 6.52)

La solució dels problema de la vida es nota en la desaparició d'aquest problema.

(No és aquesta la raó per què homes als quals se'ls aclarí el sentit de la vida després de llargs dubtes no pogueren dir llavors en què consistia aquest sentit?) (TLP 6.521)

Existeix, tanmateix, allò que és inexpressable. Això es *mostra*, és allò que és místic. (TLP 6.522)

(1919) Cansat de no ser entès ni per Russell ni per Frege, Wittgenstein ho va reconèixer clarament al seu amic Ludwig von Ficker en una carta que ha esdevingut famosa perquè conté la clau de lectura del *Tractatus logico-philosophicus*, que és eticotrascendent:

I aquí li és potser un ajut que li escrigui un parell de mots sobre el meu llibre: i és que de la seva lectura no en traurà – tal com certament crec – gaires coses. Car vostè no l'entendrà; la matèria li semblarà completament estranya. En realitat, no li és estranya, car el sentit del llibre és ètic. Una vegada vaig voler introduir una proposició en el pròleg que ara de fet no hi és, però que li escric ara perquè potser li serà una clau: i és que volia escriure que la meva obra consta de dues parts: la que hi ha aquí

al davant i tota l'altra que *no* he escrit. I justament aquesta segona part és la important. I és que allò que és ètic està delimitat pel meu llibre per dir-ho així des de dintre; i estic convençut que, *rigorosament*, NOMÉS així se'l pot delimitar. Breument, crec: tot allò que *molts* avui ensofren ho he fixat en el meu llibre callant-hi. I per això el llibre, si no m'erro gaire, dirà moltes coses que vostè mateix vol dir, però potser vostè no veurà que hi estan dites. Li voldria, doncs, recomanar de llegir el *pròleg* i la *conclusió*, car aquests donen expressió, de la manera més immediata, al sentit.⁵

En una carta a Russell aclareix el sentit de l'anàlisi logicoformal del llenguatge que havia realitzat en el *Tractatus*:

Ara bé, em temo que no has copsat realment la meva intenció principal, respecte de la qual tot l'assumpte de les prop[osicions] lògiques només és un corol·lari. El punt principal és la teoria del que pot ser expressat (gesagt) a través de prop[osicion]s – i.e. a través del llenguatge – (i, cosa que ve a ser el mateix, el que pot ser *pensat*) i el que no pot ser expressat a través de prop[osicion]s, sinó només mostrat (gezeigt); cosa que, com crec, és el problema cardinal de la filosofia.⁶

(1929) En retornar a Cambridge l'any 1929, Wittgenstein ja havia revisat el dogmatisme del *Tractatus*, que no reconeixia cap més joc de llenguatge que el de la lògica. Ara bé, la seva concepció transcendent de l'ètica, l'estètica i la mística el va acompanyar, de forma radical, tota la vida. De la famosa *Conferència sobre ètica* d'aquest any procedeixen els següents fragments:⁷

Doncs bé, en comptes de dir «l'ètica és la investigació sobre allò que és el bé», hauria pogut dir que l'ètica és la investigació sobre el que és valuós, o sobre el que és realment important, o hauria pogut dir que l'ètica és la investigació sobre el sentit de la vida, o sobre allò que fa la vida digna de ser viscuda, o sobre la manera correcta de viure.

L'ètica, si és res, és sobrenatural, i les nostres paraules només expressen fets (...).

Descriuré aquesta experiència per tal d'evocar en vostès, si és possible, les mateixes o semblants experiències, de manera que puguem tenir un terreny comú per a la nostra investigació. Crec que la millor manera de descriure-la rau a dir que, quan la tinc, *em meravella de l'existència del món*. I llavors em sento inclinat a emprar frases com ara «que n'és, d'extraordinari, que existeixin coses» o «que n'és, d'extraordinari, que existeixi el

---

⁵ Ludwig WITTGENSTEIN, *Briefwechsel mit B. Russell, G. E. Moore, J. M. Keynes, F. P. Ramsey, W. Eccles, P. Engelmann und L. von Ficker* (herausgegeben von B. F. McGuinness und G. H. von Wright), Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag 1980, pp. 96-97; carta probablement d'octubre o novembre de 1919.

⁶ Ludwig WITTGENSTEIN, *Cambridge Letters. Correspondence with Russell, Keynes, Moore, Ramsey and Sraffa* (edited by Brian McGuinness & Georg Henrik von Wright), Oxford: Blackwell 1995, p.124; carta datada el 19 d'agost de 1919.

⁷ Remetem al nostre estudi: Joan ORDI, «L'ètica és sobrenatural. La Conferència sobre ètica de Ludwig Wittgenstein», a: *Comprendre, revista catalana de filosofia* III/2 (2001) 37-57. I citem per la nostra versió: Ludwig WITTGENSTEIN, *Conferència sobre ètica* (traducció de Joan Ordi), a: *Comprendre, revista catalana de filosofia* III/2 (2001) 60-66.

món». Esmentaré tot seguit una altra experiència que també conec i amb la qual alguns de vostès poden estar familiaritzats: es tracta de l'experiència que hom podria caracteritzar com la de sentir-se *absolutament* segur. Em refereixo a l'estat mental en què hom se sent inclinat a dir «estic segur, res no em pot fer mal passi el que passi».

Una tercera experiència del mateix tipus és la de sentir-se culpable, i un altre cop ha estat descrita amb la frase que Déu desaprova la nostra conducta. Així sembla que en el llenguatge ètic i religiós constantment estem utilitzant símils. Però un símil ha d'ésser el símil d'*alguna cosa*. I si puc descriure un fet amb l'ajut d'un símil, també haig de ser capaç de deixar caure el símil i descriure els fets sense ell. Ara bé, en el nostre cas tan aviat com intentem deixar caure el símil i enunciar simplement els fets que hi són al darrere, trobem que no hi ha tals fets. I així el que en un primer moment semblava un símil, ara sembla estar, simplement, mancat de sentit. Tanmateix, a aquells que les han viscudes, per exemple a mi, les tres experiències que els he esmentat (i hauria pogut afegir-ne d'altres) els semblen tenir, en un cert sentit, un valor intrínsec, absolut.

La meua única tendència, i crec que la tendència de tots aquells que alguna vegada han intentat escriure o parlar d'ètica o religió, era la d'escometre contra els límits del llenguatge. Aquest escometre contra les parets de la nostra gàbia és perfectament, absolutament desesperançat. L'ètica, en la mesura en què brolla del desig de dir quelcom sobre el sentit últim de la vida, el bé absolut, el valor absolut, no pot ser ciència. El que ella diu no afegeix res, en cap sentit, al nostre coneixement. Però és un testimoni d'una tendència de l'esperit humà que jo personalment no puc deixar de respectar profundament i que no ridiculitzaria per res del món.

(1929-1930) En Moritz Schlick, fundador del Cercle de Viena, i en Friedrich Waismann, Wittgenstein va trobar dos representants destacats d'aquesta escola neoempirista als quals va poder expressar el sentit del *Tractatus*. Waismann ha deixat testimoni d'aquestes converses:

Considero certament important que hom posi fi a tot el parloteig sobre ètica – que si n'hi ha un coneixement, que si hi ha valors, que si es pot definir el bé, etc. –. En ètica sempre es fa l'intent de dir quelcom que no ateny l'essència de la cosa i que no pot atènyer-la. És cert *a priori*: es vulgui donar la definició del bé que es vulgui donar – sempre és un malentès que allò que pròpiament hom hi vol significar es correspongui amb l'expressió (Moore). D'això, ja n'era conscient sant Agustí, quan diu: I ara!, tu, porc, pretens dir absurditats? Doncs, digues-les, no hi fa res!⁸

És el parlar essencial a la religió? Em puc imaginar ben bé una religió en la qual no hi hagi cap proposició doctrinal, en la qual, per tant, no es parli. Òbviament, l'essència de la religió no pot tenir res a veure amb el fet que es parli, o més aviat: si es parla, llavors això mateix és un component de l'acció i no pas una teoria. No es tracta, doncs, tampoc de cap manera que les paraules siguin vertaderes o falses o sense-sentit.⁹

---

⁸ *Wittgenstein und der Wiener Kreis. Gespräche, aufgezeichnet von Friedrich Waismann* (aus dem Nachlaß herausgegeben von B. F. McGuinness), Frankfurt a.M.: Suhrkamp ⁵1996, pp. 68-69, conversa de 30 desembre 1929.

⁹ *Ib.*, p. 117, conversa de 17 desembre 1930.

(1930-1937) Els *Diaris dels anys 30* donen testimoni d'una clara preocupació crítica per la marxa de la cultura europea, reflexionen sobre la tasca de la filosofia i mostren una profunditat en l'ànima de Wittgenstein que sorprèn per la seva honestedat i per la recerca constant d'una apropiació existencial dels dogmes cristians, cosa que ja es percep en el caràcter aforístic d'aquestes anotacions:¹⁰

En la civilització de la gran ciutat, l'esperit només pot escapolar-se'n cap a un racó. Però tot i això no és pas quelcom atàvic & superflu, sinó que plana sobre les cendres de la cultura com a testimoni (etern) – gairebé com a venjador de la divinitat. (8.10.1930)

El nostre temps és, realment, un temps de transvaloració de tots els valors. (La processó de la humanitat gira una cantonada & el que abans era direcció amunt, ara és direcció avall, etc.) Tenia Nietzsche en el cap el que ara succeeix & consisteix el seu mèrit a haver-ho presentit & i a haver-li trobat una paraula? (22.10.1930)

També en l'art hi ha persones que es pensen de poder forçar la seva vida eterna a través de bones obres & aquelles que es llencen en braços de la gràcia. (id.)

Un ésser que està en comunicació amb Déu és fort. (26.11.1930)

La música de les èpoques passades sempre correspon a determinades màximes sobre el que està bé & correcte de la mateixa època. (...) Per formular avui el que és correcte, ningú no és prou intel·ligent & totes les fórmules, màximes que hom expressa, són absurds. La veritat sonaria completament paradoxal a totes les persones. (27.1.1931)

La tasca de la filosofia és la de tranquil·litzar l'esperit respecte de preguntes mancades de significació. Qui no és propens a aquestes preguntes, no necessita la filosofia. (8.2.1931)

Qui al final no pot deixar en mans dels déus el que més s'estima, sinó que sempre vol construir-ho ell mateix, no en posseeix l'amor correcte. I és que aquesta és la duresa que hi ha d'haver en l'amor. (1.3.1931)

Descriure un apòstol significa descriure una vida. La impressió que aquesta descripció produeixi en els altres, cal deixar-la a aquests. Creure en un apòstol vol dir comportar-se amb ell així & així – comportar-se activament. (6.5.1931)

Una proposició ètica és, però, una acció personal. Cap constatació d'un fet. Com una exclamació d'admiració. (id.)

---

¹⁰ Ludwig WITTGENSTEIN, *Denkbewegungen. Tagebücher 1930-1932, 1936-1937* (Herausgegeben und kommentiert von Ilse Somavilla), Innsbruck: Haymon-Verlag 1997; versió castellana: *Movimientos del pensar. Diarios 1930-1932 / 1936-1937* (traducción de Isidoro Reguera), València: Pre-Textos 2000. Citem per la data de l'anotació.

Si es volen comprendre els miracles de Crist, per exemple el de les Noces de Canà, com ho va fer Dostojevskij, llavors se'ls ha de concebre com a símbols ((id.)

(...) obro correctament quan em moc en un pla més espiritual en què puc ser una persona – mentre que d'altres poden estar en un altre de menys espiritual. ((id.)

Coneix-te tu mateix & veuràs que de totes formes sempre ets un pobre pecador. (12.10.31)

Abraça una persona per ella & i no pas per tu. (2.11.1931)

El moviment del pensament en el meu filosofar s'hauria de poder retrobar en la història del meu esperit, dels seus conceptes morals & de la comprensió de la meva situació. (7.11.1931)

Quan dissolc preguntes filosòfiques, tinc la sensació com si hagués fet una cosa extraordinàriament important per a tota la humanitat & no penso pas que les coses em semblen a mi tan immensament importants (o bé haig de dir: que són tan importants per a mi) perquè em turmenten. ((id.)

Déu com a esdeveniment històric en el món és tan paradoxal, igualment paradoxal, com el fet que una determinada acció en la meva vida va ser, allí & aleshores, pecaminosa. Val a dir, que un moment de la meva història tingui significació eterna, no és ni més ni menys paradoxal que el fet que un moment o un lapse de temps de la història universal tingui significació eterna. Només puc dubtar de Crist si també puc dubtar del meu naixement. (15.11.1931)

No pots anomenar el redemptor a Crist sense anomenar-lo Déu. Car un home no et pot redimir. (20.11.1936)

La fe comença amb la fe. S'ha de començar amb la fe; de les paraules no se'n segueix cap fe. Prou. (27.1.1937)

Vaig comprendre què significa que la fe fa l'home benaurat, val a dir, que l'allibera de la por als homes posant-lo immediatament sota Déu.

Fes, oh Déu, que sigui piadós, però no pas exaltat! (31.1.1937)

L'exigència és alta. Val a dir: sigui el que sigui el que en el Nou Testament pugui ser vertader o fals, d'una cosa no es pot dubtar: que jo, per tal de viure correctament, hauria de viure de manera completament diferent de com em plau. Que la vida és molt més seriosa del que sembla en la superfície. La vida és terriblement seriosa. (9.2.1937)

Aquestes imatges & expressions [de la religió cristiana] tenen la seva vida més aviat en una esfera alta de la vida, només en aquesta esfera poden ser utilitzades amb justícia. Jo, pròpiament, només podria fer un gest que significa una cosa semblant a "indicible", & no dir res.- O és que aquest rebuig incondicional a emprar paraules aquí és una mena de fugida? Una fugida d'una realitat? No ho penso pas; però no ho sé. (15.2.1937)

Aquesta aspiració a l'absolut, que fa que tota la felicitat terrenal sembli mesquina, que dirigeix la mirada cap dalt & i no mira precisament les coses, em sembla una cosa magnífica, excelsa, però jo mateix dirigeixo la meua mirada cap a les coses terrenals; tret que "Déu em visiti" & em sobrevingui l'estat en què això no sigui possible. (20.2.1937)

L'ésser humà viu la seva vida habitual amb la resplendor d'una llum de la qual no esdevé conscient fins que s'extingeix. Quan s'extingeix, de sobte la vida resta privada de tot valor, sentit, o com se'n vulgui dir. (22.2.1937)

Avui he reflexionat a l'aire lliure sobre el sentit de la doctrina de la mort redemptora & he pensat: podria consistir la redempció a través del sacrifici en el fet que ell va fer el que tots nosaltres certament volem, però no podem. En la fe, però, hom s'identifica amb ell, val a dir, hom paga la culpa en la forma d'un reconeixement humil; per tant, hom ha d'esdevenir completament humil, ja que no pot esdevenir bo. (25.3.1937)

"Has d'estimar el perfecte sobre totes les coses, així ets benaurat." Això em sembla que és el resum de la doctrina cristiana. (9.4.1937)

La veritat, hauries d'estimar-la: però tu sempre estimes altres coses & la veritat, només de passada! (27.4.1937)

(1937) Per a Wittgenstein, era l'ideal transcendent allò que constituïa el veritable criteri per a valorar correctament la seva obra:

Si no estàs disposat a sacrificar el teu treball per alguna cosa encara més alta, no hi haurà cap benedicció en ell. Car rep la seva altura perquè tu el col·loques en el lloc correcte en relació amb l'ideal. Per això, la vanitat destrueix el valor del treball.¹¹

(Dècades de 1930 i 1940) En el volum *Culture and Value*,¹² hi ha molts aforismes interessants de Wittgenstein, molts dels quals també reapareixen a *Movimientos del pensar*. En seleccionem alguns de ben punyents.

Per a un pròleg [de les Observacions filosòfiques]:

Aquesta llibre ha estat escrit per a aquells que s'enfrontin amistosament a l'esperit amb què ha estat escrit. Aquest esperit és, crec, diferent del del gran corrent de la civilització europea i americana. L'esperit d'aquesta civilització, l'expressió de la qual és la indústria, la música, el feixisme i el socialisme del nostre temps, li és, a l'autor, estrany i no simpàtic. Aquest no és un judici de valor. (...) La cultura és, per dir-ho així, una gran organització que a cadascú

---

¹¹ TBEE (*The Bergen Electroni Edition*), *Item 183 Tagebuch aus dem Koder Nachlass*, pp. 204-205, anotació de 24.2.1937.

¹² Ludwig WITTGENSTEIN, *Vermischte Bemerkungen / Culture and Value* (herausgegeben von Georg Henrik von Wright, unter Mitarbeit von Heikki Nyman), Oxford: Basil Blackwell 1980, correcció de la 2a edició de 1978, edició bilingüe alemany-anglès, traducció a l'anglès de Peter Wich; versió castellana: *Aforismos. Cultura y valor* (traducció d'Elsa Cecilia Frost), Madrid: Espasa Calpe ²1996 (és traducció de la 1a edició original de 1977).

que hi pertany li indica el seu lloc, on pot treballar sota l'esperit del conjunt, i la seva força pot ser mesurada, amb tota justícia, pel seu èxit en el sentit del conjunt.

(...) Tinc clar que la desaparició d'una cultura no significa la desaparició del valor humà, sinó de determinats mitjans d'expressió d'aquest valor; tanmateix, resta dempeus el fet que contemplo el corrent de la civilització europea sense simpatia, sense comprensió pels objectius, si és que en té cap. Per tant, pròpiament escric per a amics que es troben dispersos pels racons del món. (1930)

El que és inexpressable (allò que a mi em sembla ple de misteri i que no puc expressar) ofereix potser el rerefons sobre el qual el que podia expressar rep significació. (1931)

Haig de ser tan sols el mirall en què el meu lector vegi el seu propi pensament amb totes les seves deformitats, i amb aquest ajut les pugui endreçar correctament. (1931)

El llenguatge té preparades per a tots les mateixes trampes; la xarxa immensa de camins foraviats ben transitables. (1931)

La solució del problema que tu veus en la vida és una forma de viure que fa desaparèixer el que és problemàtic.

Que la vida sigui problemàtica significa que la teva vida no s'adapta a la forma de la vida. Llavors has de canviar la teva vida, i si s'adapta a la forma, desapareix el que és problemàtic. (1937)

El cristianisme no és cap doctrina, em penso jo, cap teoria sobre què ha passat amb l'ànima de l'home i què passarà, sinó una descripció d'un esdeveniment de fet en la vida de l'home. Car el «reconeixement del pecat» és un esdeveniment de fet, i la desesperació, el mateix, i l'alliberament per la fe, el mateix. (1937)

Si, per exemple, es fixen determinades proposicions plàstiques com a dogmes per als homes, de tal manera, per cert, que amb això no es determinen opinions, però sí que és domina completament l'expressió de totes les opinions, llavors això tindrà un efecte molt peculiar. Els homes viuran sota una tirania incondicional, perceptible, sense poder dir que no són lliures. Opino que l'Església catòlica fa, d'alguna manera, una cosa semblant. (1937)

El cristianisme no es fonamenta en una veritat històrica, sinó que ens ofereix una notícia (històrica) i diu: ara creu! Però no pas: creu aquesta notícia amb la fe que correspon a una notícia històrica, - sinó: creu de totes totes i això només pots fer-ho com a resultat d'una vida. *Aquí tens una notícia, – no et comportis amb ella com amb una altra notícia històrica!* Deixa que prengui un lloc *completament diferent* en la teva vida. – En això no hi ha res de *paradoxal!* (1937)

Fer-se psicoanalitzar és, d'alguna manera, una cosa semblant a menjar de l'arbre del coneixement. El coneixement que se n'obté ens planteja (nous) problemes ètics; però no contribueix a la seva solució. (1938)

El filòsof és aquell que ha de guarir-se de moltes malalties de l'enteniment abans que pugui arribar a les nocions del sentit comú. (1944)

Les paraules són accions. (circa 1945)

Com utilitzes la paraula «Déu» no mostra pas *qui t'afigures*— sinó què vols dir. (1946)

De vegades, només es pot comprendre una proposició si hom la llegeix amb el *tempo correcte*. Les meves proposicions s'han de llegir, totes, *lentament*. (1947)

No tinc gens clar que jo desitgi més una continuació del meu treball per part d'altri que no pas un canvi en la forma de vida que faci supèrflues totes aquestes preguntes. (Per això jo no podria fundar mai una escola.) (1947)

Que Déu doni al filòsof penetració en allò que es troba davants dels ulls! (1947)

(1945) Les *Investigacions filosòfiques*, publicades pòstumament l'any 1953,¹³ se centren exclusivament en l'exposició de la teoria dels jocs de llenguatge i en l'anàlisi de l'ús de molts conceptes del llenguatge quotidià, força d'ells psicològics. Les referències a l'ètica, l'estètica i la mística són molts minses. En l'anomenada *segona època*, Wittgenstein va decidir, més radicalment encara que a la primera, de posar fi a la xerrameca transcendental i als seus equívocs, per assegurar millor així el sentit d'aquesta tot callant-hi.

I en aquesta situació [la impossibilitat de donar definicions acabades] es troba, per exemple, qui cerca definicions en estètica o ètica que corresponguin als nostres conceptes.

Pregunta't sempre en aquesta dificultat: com hem *après*, doncs, la significació d'aquesta paraula («bé», per exemple)? En quina mena d'exemples; en quins jocs de llenguatge? (Llavors veuràs més fàcilment que la paraula ha de tenir una família de significacions.) (& 77)

La nostra consideració és, per tant, gramatical. I aquesta consideració fa llum sobre el nostre problema remonent malentesos. Malentesos que es refereixen a l'ús de paraules; motivats, entre altres coses, per determinades analogies entre les formes d'expressió en zones diferents del nostre llenguatge. (& 90)

I no estem autoritzats a elaborar cap mena de teoria. No hi ha d'haver res d'hipotètic en les nostres consideracions. Tota *explicació* s'ha de fer fora, i en el seu lloc només pot aparèixer la descripció. I aquesta descripció rep la seva llum, val a dir, el seu objectiu, dels problemes filosòfics. Aquests, francament, no són pas empírics, sinó que són resolts mitjançant una comprensió de com treballa el nostre llenguatge (...). La filosofia és una lluita contra l'embruixament del nostre enteniment a través dels mitjans del nostre llenguatge. (& 109)

Nosaltres reconduïm les paraules des de la seva utilització metafísica al seu ús quotidià. (& 116)

Car la claredat a què aspirem és, en efecte, *completa*. Això, però, només significa que els problemes filosòfics han de desaparèixer *completament*. (& 133)

---

¹³ Citem per la següent edició: Ludwig WITTGENSTEIN, *Philosophische Untersuchungen* (Text neu durchgesehen von Joachim Schulte), Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag 1984, pp. 225-580.

(1946) Però l'horitzó d'allò «que és més alt» sempre estava present. En l'anotació següent, Wittgenstein reconeix obertament que en la vanitat i la manca de decència personal (*anständig*) trobava els obstacles més forts per abandonar-se religiosament al transcendent:

I només si em pogués perdre en la religió, podrien desaparèixer aquests dubtes. Car només la religió podria destruir la vanitat i penetrar en totes les esclertes.¹⁴

***

Consideri el lector suficients els textos reproduïts, que potser ja són massa i tot. De fet, l'estil aforístic acaba enfarlegant, perquè no deixata els pensaments que vehicula i perquè produeix un efecte de cop de puny que costa d'entomar si es repeteix sense treva.¹⁵ És bo, per tant, d'accedir a una lectura contínua de textos més complets. I per això proposem, en un altre apartat, una bibliografia bàsica en què el lector podrà retrobar la serenor que garanteix una exposició més discursiva de les idees.

---

¹⁴ TBEE, *Item 131 Band*, p. 38, anotació de 14.8.1946; els dubtes es refereixen a si Wittgenstein es comportava bé amb els altres per veritable amor o simplement per astúcia i càlcul humà.

¹⁵ Durant tota la vida, a Wittgenstein li va encantar la forma literària de l'aforisme. Probablement, perquè és la que encaixa més bé amb la seva intenció: veure tota cosa des dels límits precisos de la seva totalitat limitada i així col·locar-se, tot d'una, de l'altra banda del límit. I també perquè no creia que, sobre els àmbits de l'ètica, l'estètica i la mística, es pogués elaborar cap teoria: només indicar el límit del dicible. Janik i Toulmin asseguren que els aforismes de Georg Christoph Lichtenberg van impressionar Wittgenstein ben aviat. De fet, l'estil aforístic del mateix *Tractatus* mostra la importància i la moda de què gaudia aquest gènere a l'època. Aquests aforismes van ser la font del terme «paradigma», entès com a certes formes o pautes estàndard i autoexplicatives, que va jugar un paper tan important en les discussions posteriors de Wittgenstein sobre la «gramàtica lògica» i el seu paper en filosofia. De Lichtenberg es pot consultar l'obra editada en versió castellana: Georg Christoph LICHTENBERG (selecció, traducció, introducció i notes de Juan José del Solar), *Breviario de aforismos*, Barcelona: Círculo de Lectores 2000. No hem trobat disponible l'original alemany, que sembla consistir en els quaderns de notes *Sudelbücher I und II* (*Llibres de bunyoler*, o sigui, de barroer). De la seva pròpia obra diu l'autor: «No busquéis orden en el librito. El orden es hijo de la reflexión, y mis enemigos han utilizado tan poca reflexión contra mí que no veo realmente por qué habría de utilizarla yo contra ellos.» (aforisme 249) Von Wright, un dels tres marmessors literaris de Wittgenstein, ha estudiat l'obra de Lichtenberg i n'ha fet una presentació succinta: Georg Henrik von WRIGHT, «Georg Christoph Lichtenberg als Philosoph», a: *Theoria* 8 (1942) 201-217.